

BULDAN TÜRKÜLERİNİN N TOPLUM D İLB L MSEL ve B L D İLB L MSEL A İLİMİ

Ara . Gör. Özg ü r Kas m AYDEM

A , F - İ F . T İ B

G R

Batı'ya açıldı ımız Tanzimat Dönemi'nde, Batı'ya açılmayı likten ayrılma ve yabancıla ma olarak anlamlandıran dü ünce yapısına ele tirel bir mercek tutan Araba Sevdası'nın Bihruz Beyi'nin annesiyle konu masından bir kesit:

Mersi! Mil mersi er mer!

O ne demek o lum? Türkçesini söyle de anlayayım.

Te ekkür ederim validem.

Divan edebiyatımızın öne çıkmı airlerinden Bâki'nin

“Ey pâ-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm ü neng” ekindeki ifadesine halkımızın yüzyıllar

boyunca sordu u soru Bihruz Bey'in annesinden farklı de ildi:

O ne demek o lum? Türkçesini söyle de anlayayım...¹

Oysa yine insanımızın duygu ve dü ünceleri duru bir Türkçe ile türkülerimizde ölümsüzlük bulmu tur. Böylelikle türkülerimiz; ya , cinsiyet, e itim, sosyal çevre, ekonomik durum benzeri özellikleri ne olursa olsun yine insanımızca yüzyıllar boyunca benimsenmi tir. Bu benimsenmenin güçlülü ü, vatan adlandırımı ile dil adlandırımının yanı sıra belirtilen edebi türün de millet adına dayalı olu u ile somutla mı tir. Nitekim “ arkı, halk arkısı, arya” benzeri adlandırmalarla kar ılınsa da Türkler dı ında, bu yazın türünü kendi millet adları ile ili kilendiren bir ba ka millete rastlayamıyoruz. Türkü teriminin kayna ı, Türk sözcü üdür. Türk sözcü ünün sonuna aitlik ekinin ulanmasıyla Türkî elde edilmi , bu sözcük zamanla türkü biçimine girmi tir.

¹ Kudret, Cevdet. Dilleri Var Bizim Dile Benzemez, Bilgi Yay., Ank., 1966, s.38

Türkülerin, 1950'li yıllardan itibaren icra ba lamı ile birlikte de erlendirilmesi gerekti i görü ü yaygınlık kazanmıştır. Halk bilimi sınırları içerisinde hayat bulan ba lam merkezli çalı maların dikkate de er unsurlarından biri de ürünlerin icra/edim özellikleri ile birlikte de erlendirilmesi gerekti idir. Her ne kadar halk bilimi ve müzik bilimi ile belli bir ölçüde çakı an alana sahip olsa da incelememizin tamamen toplum dilbilimsel ve bili dilbilimsel sınırlar içerisinde oldu unu belirtmeliyiz. Bu nedenle, sahamız gere i, çalı mamız türkülerimizin müzikal yapısını içermemektedir. Ancak çalı mamızın bu özelli i ula aca ımız çıkarımların eksik ya da hatalı olabilece i anlamına gelmemelidir. Zira dilbilimin; kimi konularda budunbilimle, kültür tarihiyle, toplumbilimle, ruhbilimle, felsefeyle, müzikle, ileti im bilimleriyle hatta fizik ve fizyolojiyle ba lantılı olması kaçınılmazdır. Bu noktadan hareketle özellikle yurt dı nda dilbilimin ikili hatta üçlü alt dallarına ili kin kürsüler de kurulmu tur. Bu yönüyle bildiri ba lı ımızın “Buldan Türküleri'nin Bili -Toplum-Dilbilimsel (Cognitive-Socio-Linguistics) Açılımı” olabilece ini belirtebiliriz. Ancak Türkiye'deki bili dilbilim (cognitive linguistic) alanındaki müstakil çalı maların dahi sınırlılı ı bizlerin adlandırımında bulunmamızı sınırlandırmı tur. (Türkiyede, son 20 yılda toplum dilbilime ili kin yayımlanmı bildiri sayısı yalnızca 63'tür. Bunlardan dokuz tanesi son iki yıl içerisinde sınırlı sayıda akademisyence sunulmu tur. Son iki yıl içerisindeki toplum dilbilime ili kin dokuz sunumun dördü tarafımda, 3 tanesi de Kocaeli Üniversitesi ngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü ö retim üyesi Doç Dr. Meryem en tarafından hazırlanmı ve sunulmu tur. Bili dilbilim alanında ise henüz yayımlanmı bildiri bulunmamaktadır.) Böylelikle çalı mamızın adlandırımını da daha anla ılabilir kılmak adına dilbilimin ara bölümleri dayalı ad vermekten kaçındık.

“Dilbilim dilin kuralının dönü türülmesiyle bireyin bundan ayrılması arasında bir ayrım yapar. Oysa nicel de il ama nitel önemi de olan bu ayrım, henüz halk bilimine tümüyle yabancıdır”². Dilbilimin yanısıra müzik ve halk bilimi üzerine de etkin çalı maları bulunan R. Jakobson ve J. Tynyanov'un da belirttikleri üzere “Bir folklor yapıtının varlı ı, yapıt ancak belli bir topluluk tarafından benimsendikten sonra ortaya çıkabilir ve ancak toplulu un onu kendine mâl etti i ölçüde yapıt varlı ını sürdürebilir”³. Aynı sonuca Saussure'nin dil-söz ayırmaması sonucunda da ula abilmekteyiz. Toplumun benimseyip kullandı ı halk kültürüne ili kin ürünleri bireysel nitelikli söz ile de il sözü de anlamlandıran dil kavramı ile kar ılamaktayız. Özellikle yorumları, anlamsal çözümlemeleri yapılan dillik metinlerin niteli ine ili kin ula ılan sonuçların kapsamı ve geçerlili i üzerine Ludwig Wittgenstein de Jakobson, Tynyanov ve Saussure ile çakı an görü e sahiptir. Wittgenstein'e göre “ şı ş ğ ğ .” Ba ta postyapısal yakla ımlar olmak üzere kimi felsefi akımların temel dinamiklerinden biri olan öznelarasılık vurgusundan ve belirtilen savlardan hareketle, türkülere ili kin çözümlemelerin salt kaynak ki iye, belirli bir ya grubuna, yöreye yönelik de il de onu sahiplenen Türk Milleti'ne ili kin oldu unu belirtebiliriz. Bu nedenle çalı mamızı; dil ile, ço u kültürel nitelikli toplumsal de erler sistemati i ve i leyi i arasındaki ili kiyi inceleyen toplum dilbilimin ve yine ana hatlarıyla dil ile, zihinsel i leyi sistemati i edinci ve edimini

² JACOBSON Roman, Sekiz Yazı (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), Düzlem Yay., stanbul, 1990, s. 47

³ Age., s. 43

⁴ ALPYA İL Recep, Dil Oyunlarından Dilin Yapı Bozumuna: Derrida'yı Wittgenstein'a Ek-lemek ya da Wittgenstein'dan Hareketle Derrida'nın z-ini Sürmek, Do u- Batı Dü ünçe Dergisi, Sayı: 19, s.149

inceleyen bili dilbilimin sınırları içerisinde gerçekle tirdik. Ancak veri tabanımız olan türkülerimizin belirtilen öznelerarası toplumsal niteli i dolayısıyla ula ılan bili dilbilimsel sonuçlarının bireysel nitelikle sınırlandırılmayaca mını da belirtmeliyiz.

Çalı man n Kaplam :

Lévi-Strauss'un iddia etti i gibi dil aynı gereçlerden yapıldı ı için bir anlamda da kültürün temellerini atar. ncelememize malzeme olan metnin saptanması için kültürel zenginli imizi bir parçası olan türkülerimiz içerisinde "Buldan Türküleri"nden bir bütünce aldık. Bütüncemizi olu tururken Türk Halk Türküleri'ni de bir kez daha taramı olduk ve özellikle Ege Bölgesi'ne ait türküler içerisinde güçlü bir yere sahip olan Denizli Türküleri'nin içerisinde kayda geçirilmi Türkü varlı ı yönüyle Buldan Türküleri'nin sayılarının azlı ı dikkatimizi çekti. Denizli ili sınırları içerisinde derlenmi olan türkülerin kaynaklarına yöneldi imizde bu yöndeki en büyük hazineye (derlenmi türkü varlı ina) sahip olan yerle im birimlerinin sırasıyla; Acıpayam, Denizli(merkez), Çal, Buldan, Tavas ve Sarayköy oldu unu da belirledik. Bu sonucun kayna mının, birisi daha önemli olmak üzere, iki yönlü olarak de erlendirilmesi daha yerinde olacaktır. Nitekim bu sonuç, türkülerini olu turan tarihî sosyo - kültürel kaynakların güçlü birikimiyle oldu u kadar bu türkülerini derleyerek onların kaybolması önleyen ki ilerini çalı malarıyla da açıklanabilir.

Bildirimizin veri tabanı nitelikli bütüncesi, bünyesinde 145 tümceyi barındıran "Binip de Kır Atıma Hayladım Dizgin; Buldan'ın Da larında; Et Aldım Elim Ya lı; Güzel Olur Çiy Yumurta Soyunca; Ovadan gel Ovadan; Al yazma; Da lara Yalvarsam Ova Olurdu; Ba mının Yazması Karalı Gelin; Kalenin Ardında; Tütün Dikmeye de Ettim De i ik ve Eklemedir Koca Konak" adlı 11 Buldan Türküsü'nden olu maktadır.

Çalı man n Çölemi ve Kullan ılan Yöntemler :

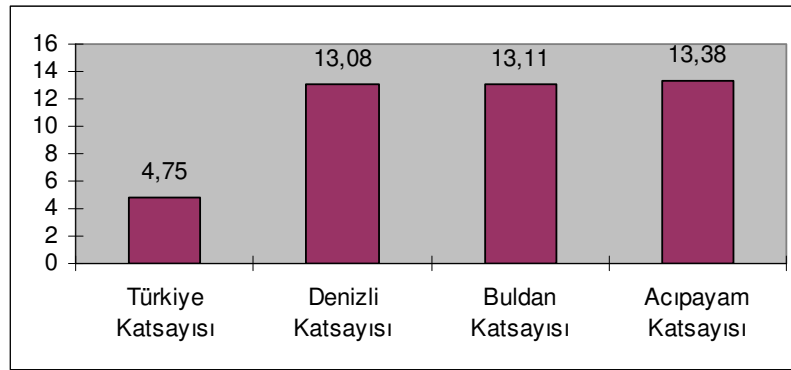
Çalı manın yapısal incelemesi a amasında " - yöntemi" (Yöntem, Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ'un; geni letilmi "ayraçlama" yöntemi ve Prof. Dr. Efrasiyap GEMALMAZ'ın geli tirdi i "oklama" yöntemini birle tirmesi ve geli rtirmesiyle olu turulmu tur.) kullanılmı tır⁵. Bu yöntem, ba ta bütünü olu turan parçaların i levsel katmanlanı mını sırasıyla çözümlüyüp kodlayabilmesi yönüyle BrØndal'ın uygulanmasını salık verdi i "kümeleme yöntemi"yle, Chomsky'in "a açlama yöntemi"nden ve bu yönteme esin veren Lucien Tesnière'nin "olu um a acı (stemna)"ndan çok daha geli mi bir yapıya sahiptir.

Yapısal incelemelerin sonrasında elde edilen veriler, dil-zihin i letimine ve ko ullu yönlendirimine ili kin bili dilbilim (cognitive linguistic) sınırları içerisinde yorumlanarak i letilmi tir. Bu alanda Ba ta John R. Searle'nin temel yöntemleri olmak üzere, Ludwig Wittgenstein'in Tractatus sonrası dönemi yakla mını ve Michell Foucault'un dil-erk çözümlenmeleri i letilen temel bili dilbilimsel yöntemler olmu tur. Yapısal veriler, temelde, dilsel yapılar ile toplumsal yapıların birbirleri ile gösteren-

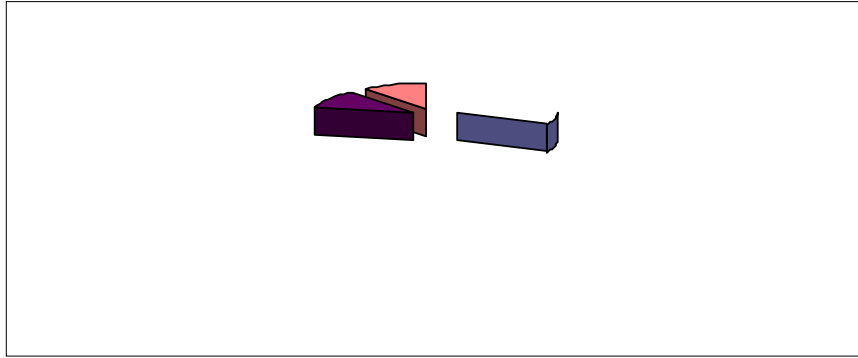
⁵ Yönteme ili kin bilgi için bakınız: "KARPUZ Hacı Ömer, Türkiye Türkçesinin Sözdizimiyle İlgili Çalı maların Dil Bilimi Metodolojisi Bakımından De erlendirilmesi ve Bazı Teklifler, 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Ankara, 1999, s. 625-639

gösterilen bağımlılıktan öte bir birliktelik ve edilebilirlik ilkesi olduğunu belirten toplum dilbilimin sınırları içerisinde de değerlendirilmiştir. Toplum dilbilimcilerin, dil incelemeleri ile toplumsal yapıya ilişkin çözümlere ulaşılabildikleri gibi çoğu ülkede siyasal ve ekonomik erkin de yönlendiriciliğini üstlenerek toplumların yapısını değiştirebilmeleri ve hatta yeniden yapılandırabilmeleri de değerlendirme alanımızın önemini yalnız bir vurgusu niteliindedir. Ayrıca, değerlendirmemizin toplum dilbilimsel yönünde dillik birlikteliklerin toplumsal yönleri üzerinde de durulmuştur. Bu toplumsal yönlerin belirlenip değerlendirilmesinde ise Weber'in yöntemsel bireycilik (methodological individualism) tezinden ziyade, Durkheim'in çok dillilikli analiz tezi benimsenmiş ve değerlendirilmiştir.

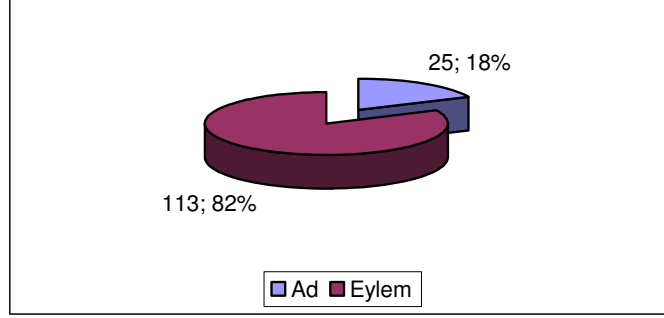
Bulgular ve Sonuçlar :

Zorunlu kalıpların, seçimlik birleşim tiplerine dönüşüm katsayısının türkülerdeki ülke ortalaması 4,75'tir. Bu katsayı, Denizli türkülerinde ülke ortalamasının yaklaşık üzerinde 13,08 değerine ulaşmaktadır. Buldan türkülerinde ise il ortalamasının da üzerine, 13,11'e ulaşmıştır. Belirtmiş olduğumuz bu veriler, yöre insanının dili dönüşümsel iletişim zenginliği ile kullanabildiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Dil iletişimde ortalama değerlerde olan bir topluluktan ortalamanın üzerinde bir dönüşümsel etkinlik beklemek ciddi bir yanılgı olacaktır. Dilin dönüşümsel potansiyelinin – edincinin- yüksek oranda değerlendirilen edime dönüşürdüğü toplumlarda özgün üretimlerle karşılaşmamız ise rastlantısal nitelikli bir sonuç olamaz.

Buldan türkülerinde yer alan, tümcenin ana ögesi niteliindeki yüklem türlerini incelediğimizde dura anlık bildiren ad kökenli sözcüklerden çok, yüksek oranda somutluklara dayalı eylem kökenli sözcüklerin i letildi i sonucuna ula abilmekteyiz.

Öznenin etkinli i ise türkülerde en sık kullanılan zaman eki “-yor” ile bütünlenmi tir. Belirtilen eylemlerin sürerlili i türküleri olu turanların gelecek kaygısından uzaklı ı ve anı ya ama/ anlık ya ama e ilimleri ile oldu u kadar bir anlamda da harekete dayalı ya ama ili kin gösterilene ba ımlı bir gösterendir. Buldan türkülerinde -yine Türk halk türkülerinde oldu u gibi- imdiki zamana ili kin ifadeler, geçmi e yansıtılarak gelecek zamanda da erkini sürdürmektedir. Gelecek zamana yönelik erk, kapsayıcılı ını ekin ulandı ı eylemin anlam evreninden almaktadır. Bir

Han ve Pazar gibi ticari nitelikli olan yer tamlayanlarıdır. Bu gösterenler Buldan'ın ticari konumunun tarihselli ini ve daha da önemlisi benimsenmi li ini yansıtmaktadır. Denizli türküleri; “iplik, ipek, dokuma” gibi tekstil ile ilgili sözcükleri de barındırmaktadır. Tekstile ili kin sözcükler ise iki istisna dı nda sadece Buldan türkülerinde i letilmi tir. Yine bu sözcüklerle ve genel olumluluklarla birlikte yerle im adının da kullanıldı ı metinlere yalnızca Buldan türkülerinde rastlamaktayız. nceledi imiz Buldan türküleri içerisinde i letilen;

“Yol üstünde huraya da goymu ı çıkırı ı

Oyun havası döndürüyo ipli i”

“Al yazmamın oyası”

“Al yazmayı öreyim”

“Ba ının yazması”

“ plik ipek dokuma”

“Makarada ipli

ile yakın gösterilen evreninden beslenen viran (et-), talan (et-) sözcüklerine türkülerimizde bir kez dahi rastlanmamı